

یادداشت‌های روزانه‌ی یک افسر دیپلمات
در
جنوب غرب ایران

میر آرنولد ویلسون

مترجم: یورگوانیخت موثق

مطهر پناه و همکاران
تهران، ۱۳۹۶

سرشناسه: ویلسون، آرنولد تالبوت، ۱۸۸۴ - ۱۹۴۰م. Wilson, Arnold Talbot, Sir
عنوان و نام پدیدآور: یادداشت‌های روزانه یک افسر دیپلمات در جنوب غرب ایران / سرآرنولد ویلسون؛
مترجم: فریور جوانبخت مونتق.
مشخصات نشر: تهران: پیام امروز، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری: ۳۸۳ص: مصور.
شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۵۷۰۶ - ۹۶ - ۶

ISBN: 978-964-5706-96-6

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
یادداشت: عنوان اصلی: 1941, c1907-1914, SW. Persia, a political officer's diary
موضوع: ویلسون، آرنولد تالبوت، ۱۸۸۴ - ۱۹۴۰م. - خاطرات
Wilson, Arnold Talbot, Sir -- Diaries
موضوع: ایران - تاریخ - قرن ۱۳ق.
Iran -- History -- 19th century
موضوع: انگلستان - نیروهای مسلح - افسران - خاطرات
Great Britain -- Officers -- Diaries
موضوع: انگلستان - نیروهای مسلح - ایران - تاریخ - قرن ۱۳ق.
Great Britain -- Armed Forces -- Iran -- History -- 19th century
موضوع: ایران - روابط خارجی - ایران
Great Britain -- Foreign relations -- Iran
موضوع: ایران - روابط خارجی - انگلستان
Iran -- Foreign relations -- Great Britain
شناسه ثبت: جوانبخت مونتق، فریور، ۱۳۳۸ - مترجم
رده بندی کلاسیک: ۹۵۵
DSR11
رده بندی دیویی: ۹۵۵
شماره کتابشناسی: ۶۲۲۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

یادداشت‌های روزانه‌ی یک افسر دیپلمات

در جنوب غرب ایران

نویسنده: سر آرنولد ویلسون

مترجم: فریور جوانبخت مونتق

ناشر: پیام امروز

طرح جلد: فریناز عسگری

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۶

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: باختر

چاپ: معرفت - صحافی: علی

قیمت: ۳۲۰۰۰ تومان

نشانی ناشر: تهران، خیابان لبافی‌نژاد، بین فروردین و فخررازی، شماره ۲۰۰، طبقه اول - تلفن: ۶۶۴۹۱۸۸۷

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۵۷۰۶ - ۹۶ - ۶

payam_emrooz@yahoo.com

فهرست

- مقدمه‌ی مترجم ۱۳
- یادداشت‌های رورانه‌ی مترجم و دیپلمات ۱۷
- فصل اول: ۱۹۰۷ م (۱۲۸۷-۲۶ هـ ش) ۲۳
- مسئولیت‌های ستادی ارتش در هندوستان - بازگشت به لندن از طریق: کراچی، بندرعباس، تهران، رشت، باکو و کشورهای اروپایی برای استاده از مرخصی - رقابت سیاسی دول روس و انگلیس در ایران - اوضاع اقلیمی و زندگی اهالی در مسیر سفر - بازگشت به ایران برای انجام مأموریت ویژه.
- فصل دوم: ۱۹۰۸ م (۱۲۸۸-۱۲۸۷ هـ ش) ۴۳
- مأموریت حفاظت از چاه‌های نفت در حال حفر مسجد سلیمان - مناقشات و نقشه‌برداری از مناطق بختیاری و کوه گلو و جنوب خوزستان و شرح شرایط اقلیمی و آب و هوای سوم ایلات و عشایر منطقه - آغاز جنبش‌های مشروطه‌خواهی در ایران.
- فصل سوم: ۱۹۰۹ م (۱۲۸۹-۱۲۸۸ هـ ش) ۱۱۹
- شرح چگونگی اکتشاف نفت در مسجد سلیمان - وضعیت شوشتر و دزفول و رودخانه‌ی کارون برای بررسی امکان ساخت سد روی رودهای کارون و دز در محل قدیمی سد دز - شرایط اقلیمی مناطق - انتصاب پست سرپرستی کنسولگری انگلستان در محمره (خرمشهر) - ایجاد شرکت نفتی ایران و انگلیس - شناسایی و نقشه‌برداری در جزیره‌ی آبادان برای ساخت پالایشگاه نفتی - بررسی مسیر لوله‌کشی نفت از مسجد سلیمان به آبادان.

فصل چهارم: ۱۹۱۰ م (۱۲۹۰-۱۲۸۹ هـ ش) ۱۶۱

اوضاع سیاسی و اقتصادی در محمره (خرمشهر) - شناسایی چاه‌های نفت و نقشه‌برداری از خورموسی و سایر مناطق آن نواحی - شرح نخلستان‌های کنار رود کارون و برداشت خرما و سیلاب‌های فصلی رود کارون - ناآرامی‌ها در ایران به علت جنبش مشروطه‌خواهی - درگیری شیوخ عرب با والی ترک عثمانی در جنوب عراق و شورش اعراب.

فصل پنجم: ۱۹۱۱ م (۱۲۹۱-۱۲۹۰ هـ ش) ۱۸۵

سفر به لرستان برای شناسایی و نقشه‌برداری به منظور ایجاد راه‌آهن و تعیین مسیر بین خرمشهر (محمره) و تهران - رسوم، آیین‌ها و قصه‌های فولکلور ایلات و عشایر لرستان - عدم امنیت - حرکت ترک‌الطوایفی در لرستان.

فصل ششم: ۱۹۱۱ م (۱۲۹۱-۱۲۹۰ هـ ش) ۲۲۷

شناسایی و نقشه‌برداری از مناطق بین بوشهر و شیراز برای بررسی امکان ساخت راه‌آهن از بوشهر به اصفهان - وضعیت ایستگاه‌های مسیری - عدم امنیت در این مناطق همچنین در شیراز - اختلاف و درگیری، نیروهای امان و سلطنت‌طلبان در شیراز.

فصل هفتم: ۱۹۱۲ م (۱۲۹۲-۱۲۹۱ هـ ش) ۲۵۱

سفر از اصفهان به اهواز در زمستان برای همکاری با سرپرسی کاکس - مبارزه با قاچاق اسلحه در خلیج فارس - عواقب قاچاق اسلحه به منطقه افغانستان و ایران.

فصل هشتم: ۱۹۱۳ م (۱۲۹۳-۱۲۹۲ هـ ش) ۲۷۵

شرح سفر بازگشت به لندن از طریق مسقط به منظور مرخصی، بررسی جاری و استخدام در کشتی به عنوان موتورچی - شرح وضعیت کشورهای مسیر و همچنین لندن - بازگشت به ایران پس از مرخصی، از طریق کشورهای اروپایی و قسطنطنیه (استانبول) - تقایس و باکو و همچنین شرح اوضاع اجتماعی این کشورها.

فصل نهم: ۱۹۱۳ م (۱۲۹۳-۱۲۹۲ هـ ش) ۲۸۳

بازگشت به لرستان برای ادامه مأموریت و مذاکره با خوانین محلی جهت جلب حمایت آن‌ها برای ایجاد خط راه‌آهن - شرح اوضاع و شرایط اقلیمی و اجتماعی این مناطق.

فصل دهم: ۱۹۱۴ م (۱۲۹۳-۱۲۹۴ ه.ش) ۳۹۷

تعیین حدود و نقطه‌گذاری و شمع‌کوبی مرزی بین ایران و دولت عثمانی (ترکیه فعلی) (در کشور عراق فعلی و ترکیه) از جزیره فاو نزدیک بصره تا کوه‌های آارات در ترکیه در قالب هیئت حل‌اختلاف شامل نمایندگان ایران، عثمانی، روس و انگلستان به عنوان حکم - اوضاع اقلیمی و اجتماعی قبایل عرب در شلمچه و بین‌النهرین و همچنین قبایل کرد در کردستان و آذربایجان و اقلیت‌های ارمنی و آشوری مستقر در این مناطق.

فصل دهم ۳۲۱

شروع جنگ جهانی اول و اثرات آن در ایران و ترکیه و هیئت حل‌اختلاف مرزی - بازگشت به لندن از طریق باکو - کشورهای اروپایی و شرح درهم‌ریختگی کشورهای مسیر به علت آغاز جنگ - بازگشت مجدد به بصره.

نمایه ۳۲۵

نقشه‌ها ۳۴۱

تصاویر ۳۶۳

مقدمه‌ی مترجم

کتابی که تحت عنوان *سبب غرب ایران* توسط سر آرنولد ویلسون نوشته شده است و در سال ۱۹۶۱ میلادی (۱۳۱۹ هـ ش) در دانشگاه آکسفورد، به چاپ رسیده، مجموعه‌ای از یادداشت‌ها، و نامه‌های نویسنده به پدر و مادر خود در لندن، در مدت هفت سال اقامتش در ایران از ۱۹۱۴—۱۹۰۷ م (۱۲۸۶—۱۲۹۳ هـ ش) است.

از آنجایی که این کتاب مجموعه‌ای از یادداشت‌ها و نامه‌های شخصی نویسنده است فاقد توالی نوشتاری و وقایع‌نگاری و معارف در کتاب‌های داستان، خاطرات و حتی سفرنامه‌های متداول است. این عدم توالی و استمرار وقتی بیشتر، می‌شود که نویسنده، تنها به شرح و ثبت رخدادها و شرایط روز ایران بسنده نکرده، بلکه در مورد رویدادها و وقایع همزمان در کشورهای انگلستان، هندوستان و چند کشور اروپایی و حتی تحولات درون خانوادگی خود به شرح و تفصیل می‌پردازد. مرا به توضیح سه نکته ملزم می‌کند.

اول؛ اینکه توضیحات و شرح کافی درباره‌ی وقایع و رخدادهای تاریخی و اوضاع اجتماعی و جغرافیایی، به نحوی که مطالب برای خواننده کاملاً روشن شود، ارائه نشده بود، بنابراین برای توضیح بیشتر مطالب، ناگزیر شدم که منابع مختلفی را بررسی و مطالعه کنم و نتیجه را به متن ترجمه‌ی کتاب بیافزایم. دوم؛ قدمت این یادداشت‌ها و نامه‌ها به بیش از صد سال

می‌رسد و نویسنده در زمان تألیف کتاب، آن‌ها را عیناً چاپ کرده، بنابراین زبان به کار رفته در کتاب با لغات و عبارات انگلیسی متداول کنونی متفاوت است به همین دلیل وقت زیادتری برای ترجمه صرف شد. سوم؛ با توجه به اینکه متن کتاب شرح وقایع به صورت خام است، مجبور بودم بدون آنکه مطالب کتاب صدمه‌ای ببیند، جملات را تا سرحد امکان به فارسی و ان‌تری ترجمه کنم، البته در برخی از قسمت‌ها کاملاً موفق نبودم.

طور کلی این کتاب در شش زمینه و دیدگاه حائز اهمیت است که شرح آن در ذیل آمده، همچنین توصیف نویسنده از اوضاع تاریخی، جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی و طبیعی آن روز ایران و چند کشور دیگر اروپایی و آسیایی بسیار جالب و درخور تعمق صاحبان اندیشه و متفکران است.

کشف نفت در ایران در قالب امتیاز نفتی داریسی در اواخر سلطنت سلسله قاجاریه، سبب بزرگ‌ترین تحول سیاسی و اقتصادی در کشور شد. نویسنده نه‌تنها در هنگام به نفت رسیدن، چاه نفت در مسجد سلیمان و دستیابی به نفت، به عنوان رئیس‌نارد محافظین حفاری حضور داشت و در پیشرفت کار مؤثر بود، بلکه عملاً در لوا گذاشتن و ایجاد تلمبه‌خانه برای انتقال نفت از مسجد سلیمان به آبادان و هم‌پسند «نخاب جزیره آبادان برای ساخت اولین پالایشگاه نفت در خاورمیانه» لایحه‌ری ارون‌دروود و تردد نفت‌کش‌ها از ارون‌دروود که در آن زمان در انحصار دولت عثمانی بود، تأثیر به‌سزایی گذاشت.

بررسی، مطالعه و تعیین بهترین مسیر احداث خط راه‌آهن از تهران به جنوب ایران با توجه به ملاحظات سیاسی و اقتصادی از کارهای برجسته‌ی او در ایران بود. نویسنده عملاً چهار مسیر را به منظور احداث راه‌آهن بررسی کرد، سرانجام مسیر دزفول به تهران را از طریق لرستان بهترین و مناسب‌ترین مسیر تشخیص داد که بعدها در زمان رضاشاه، آلمانی‌ها همین مسیر را، که نویسنده شناسایی و نقشه‌برداری کرده بود، با اندک تغییرات به مرحله‌ی اجرا درآوردند.

تعیین خط مرزی بین ایران و عراق کنونی (مستعمره دولت عثمانی سابق) از جزایر فاو در رودخانه اروندخان خوزستان تا کوه‌های آرات در منتهی‌الیه مرز ایران و ترکیه‌ی امروز، از دیگر فعالیت‌های عمده‌ی نویسنده بود. خط مرزی مزبور که هم‌اکنون، با مختصر تغییرات مرز دو کشور است، در قالب هیئت حل اختلاف شامل نمایندگان ایران و عثمانی به عنوان دول مدعی و نمایندگان انگلیس و روسیه به عنوان نمایندگان دول حاکم تعیین شد. نویسنده نقش اصلی را در این هیئت ایفا کرد و به خاطر منافع نفتی دولت انگلستان در ایران و تعلق خاطر به ایرانیان، در بسیاری موارد خطوط مرزی را به نفع ایران تغییر داده است.

دیدگاه نویسنده در زمینه‌های اجتماعی و سیاسی آن دوران که در این یادداشت‌ها و نامه‌ها به وقت به آن‌ها اشاره شده، شامل اوضاع اجتماعی و سیاسی، شهری، ایلی و روستایی، وضعیت اقتصادی و کشاورزی در ایران، خودمختاری بعضی از استان‌ها مانند غائله‌ی شیخ خزعل در خوزستان و حتی کدخداسالاری در سایر سمن‌ها، جنبش‌های آزادی‌خواهی و مشروطه‌خواهی و ضعف دولت مرکزی و اثرات آن بر سایر مناطق کشور است.

دیدگاه‌های فرهنگی، زیست‌محیطی و باستان‌شناسی و اطلاعات نویسنده از اوضاع فرهنگی و زیست‌محیطی مانند تغییرات در مسیر رود کارون طی سال‌ها و موقعیت زیستگاه آخرین نسل شیرهای سفید در ایران و وضعیت فلاکت‌بار طبیعی در استان‌هایی مانند هرمزگان، اعتقادات مذهبی و فرهنگی مردم بومی در نقاط مختلف ایران با ذکر داستان‌ها و اشعار محلی و فولکلوریک در کتاب آورده شده است.

دیدگاه‌های نویسنده درباره‌ی شرایط و وقایع آن زمان در کشور هندوستان، انگلستان و چند کشور دیگر اروپایی که از مفاد آن می‌توان به نتیجه‌ی تأسف باری بین تفاوت اوضاع فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ایران و هندوستان و دول اروپایی رسید. در این مقایسه میزان تفاوت فرهنگی و اجتماعی بین ایران و کشورهای اروپایی دقیقاً مشخص می‌شود.

برای مثال در حالی که در پارلمان‌های اروپا موارد اجتماعی مانند از کارافتادگی، تحصیل اجباری کودکان، حداقل سن کودکان برای اشتغال و غیره در حال بررسی و تصویب است، در ایران حکومت ملوک‌الطوایفی جای خود را به کدخداسالاری تنزل می‌دهد.

از آنجا که اطلاعات و مستندات نویسنده در این کتاب حائز اهمیت، توجه و دقت است، چنانچه این کتاب مورد عنایت و توجه صاحب‌نظران، هـ چنین اقبال عمومی خوانندگان قرار گیرد، پیشنهاد می‌شود مطالب کتاب در هر شش زمینه‌ی فوق مورد بررسی و مطالعه‌ی متخصصان و کارشناسان قرار گیرد و هیچ آن در قالب یک یا چند کتاب جدید، بر مبنای تفکیک زمینه‌های فوق‌الذکر تألیف شود تا به عنوان کتاب‌های پایه مورد استفاده‌ی محققین قرار گیرد.

لازم به ذکر است برای حفظ امانت، نظرات و دیدگاه‌های نویسنده در زمینه‌های گوناگون عموماً ترجمه شده که در بعضی موارد، این دیدگاه‌ها و نظرات لزوماً با واقعیت منطبق نیست. همچنین سعی شده است ساختار ادبی و نوشتاری کتاب که مربوط به یکصد سال قبل است، حفظ شود و اگر کاستی‌ای در یکدست نبودن متن احساس شود به خاطر وفاداری به نوشتار اولیه است. و همین‌طور موارد بسیار کوچکی از کتاب که مربوط به ایران نبوده و مثلاً به هندوستان و... پرداخته است و نمود آن‌ها صدمه‌ای برای شاکله‌ی کلی کتاب نداشته ترجمه نشده است.

در خاتمه لازم می‌دانم از جناب آقای آهنگ حقیقت بهر سر کتاب با من همکاری صمیمانه نمود، سرکار خانم سهیلا بابایی و محاسنی مرادی که با مهارت و ظرافتی خاص ویرایش کتاب را انجام دادند، سرکار خانم معصومه ارمغان که در حروف‌چینی همکاری داشتند، و از جناب آقای سعید بختیاری که با رویکردی فرهنگی اجازه‌ی استفاده از نقشه‌ها را دادند، تشکر و قدرانی کنم.

فریور جوانبخت موقت

تیرماه ۱۳۸۸